

**ENIGE MALACOLOGISCHE EPONIEMEN, VERBAND HOUDENDE MET DE
"NATUURKUNDIGE COMMISSIE" (1820-1850)**

door

A.N. van der Bijl¹

In deze aflevering over malacologische eponiemen komt een aantal personen aan de orde die zich niet specifiek met malacologie bezig hielden, maar meer algemeen in de natuurlijke historie werkzaam waren. Eerdere afleveringen in deze reeks verschenen eveneens in het Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging (Van der Bijl & Moolenbeek, 1992; 1993, Van der Bijl, Moolenbeek en Coomans, 1994).

In de Gouden Eeuw waren natuurhistorische voorwerpen uit Nederlands Indië vaak de pronkstukken in een Nederlandse rariteitenverzameling. Nederlands Indië was een groot gebied met een onbekende tropische flora en fauna, die bijzonder soortenrijk was. Nadat eerder al het nodige onderzoek door particulieren was verricht, werd in het begin van de 19e eeuw begonnen met natuurhistorisch onderzoek in Nederlands Indië, dat door de Nederlandse overheid ondersteund werd. Caspar Georg Carl Reinwardt, van Duitse afkomst, was in 1815 de eerste die in dit verband werd aangesteld. In 1820 volgde de oprichting van de "Natuurkundige Commissie", waarna verschillende wetenschappers in navolging van Reinwardt in Nederlands Indië werkzaam zijn geweest. Zij waren voornamelijk belast met het doen van waarnemingen en het verzamelen van natuurhistorische voorwerpen, opdat er een beter inzicht in de natuurlijke historie van Nederlands Indië zou ontstaan. De aangelegde zoölogische verzamelingen, waarin alle takken van het dierenrijk waren vertegenwoordigd, waren bestemd voor het Rijks Museum van Natuurlijke Historie (RMNH) (nu: Nationaal Natuurhistorisch Museum [NNM]) te Leiden. Ook schelpen maakten hiervan deel uit, hoewel geen der wetenschappers zich specifiek met malacologie heeft bezig gehouden.

De leden van de "Natuurkundige Commissie" kregen veelvuldig tegenslagen, zoals ziekte en schipbreuk, te verwerken. In 1850 werd de commissie opgeheven. In zijn proefschrift (1879) beschreef Veth de activiteiten van de "Natuurkundige Commissie".

Hieronder zullen de malacologische eponiemen besproken worden van de leden van de "Natuurkundige Commissie", naar wie een nieuwe molluskensoort is vernoemd.

Caspar Georg Carl Reinwardt (1773- 1854)

Hoewel hij feitelijk geen lid is geweest van de "Natuurkundige Commissie", wordt Reinwardt als eerste genoemd. Reinwardt werd in 1815 naar Nederlands Indië gezonden. Hij was op dat moment directeur van het Koninklijk Museum van Natuurlijke Historie en hoogleraar, beide te Amsterdam. In 1822 keerde Reinwardt terug in Nederland. Hij verzamelde veel, maar helaas hebben niet alle voor-

¹ Zoölogisch Museum Amsterdam

werpen Nederland bereikt, omdat vier van zijn zendingen door schipbreuk verloren zijn gegaan. Op zoölogisch gebied schijnt Reinwardt niet veel gepresteerd te hebben (Veth, 1879: 19). Reeds tijdens zijn verblijf in Nederlands Indië was Reinwardt benoemd tot hoogleraar in de botanie, natuurlijke historie en scheikunde te Leiden.

Op 5 en 6 oktober 1854 werd er in Leiden een collectie uit het bezit van Reinwardt geveild. Deze bestond hoofdzakelijk uit mineralen, maar bevatte ook schelpen.

In 1835 beschreef de Belg F. Cantraine een nieuwe soort, die hij naar Reinwardt vernoemde: *Limopsis reinwardtii*. Hij had ten behoeve van het RMNH verzameld in het Middellands Zeegebied, zodat de beschreven soort vermoedelijk uit dat gebied afkomstig was. In 1835 werd Cantraine benoemd tot hoogleraar in de zoölogie aan de Universiteit van Gent.

Heinrich Kuhl (1797-1821) en Johan Coenraad van Hasselt (1797-1823)

Heinrich Kuhl, van Duitse afkomst, en Johan Coenraad van Hasselt waren in 1820 de eerste twee wetenschappers, die als lid van de "Natuurkundige Commissie" naar Nederlands Indië vertrokken. Kuhl was doctor in de wis- en natuurkunde, Van Hasselt in de medicijnen. Beiden waren reeds vóór hun vertrek met elkaar bevriend. Tijdens hun reis naar Nederlands Indië begonnen Kuhl en Van Hasselt al aan hun zoölogische werkzaamheden. Kuhl stierf echter binnen een jaar na aankomst aan een leverontsteking, hetgeen voor de wetenschap een groot verlies betekende. Ondanks zijn jeugdige leeftijd ten tijde van zijn vertrek, was hij al een bekend wetenschapper. De grote verwachtingen die men van hem had kon hij helaas niet meer waarmaken.

Op 23 mei 1823 schreef Van Hasselt vanuit Tjuringe op Java aan prof. Th. van Swinderen, die een goede kennis was van zowel Kuhl als Van Hasselt. Een uittreksel van deze brief werd in drie delen gepubliceerd in de *Algemeene Konst- en Letter-Bode* (1824). Van Hasselt geeft te kennen zeer tevreden te zijn over de malacologische vondsten die hij heeft gedaan, waarna een opsomming volgt. Hij meent ook een exemplaar van de soort *Dolabella rumphii* Cuvier te hebben gevonden (1824: 54). De Ferussac was in 1828 na het zien van een afbeelding, die hem door C.J. Temminck en W. de Haan, respectievelijk directeur en conservator van de afdeling Evertibraten van het RMNH, ter beschikking was gesteld, een andere mening toegedaan. Hij introduceerde de nieuwe naam *Aplysia hasseltii* en beeldde de soort naar bovengenoemde afbeelding af (1828: 49). Van Hasselt heeft dit echter niet meer mee mogen maken, want hij overleed enige maanden na het schrijven van zijn bovengenoemde brief.

In 1867 (:176) introduceerde C.E. von Martens de naam *Vaginulus hasselti* ter vervanging van de door Van Hasselt in 1823 geïntroduceerde naam *Onchidium molle*.

**Hendrik Boie (1794-1827),
Heinrich Christiaan Macklot (1799-1832) en
Salomon Müller (1804-1864)**

Kuhl en Van Hasselt werden in 1824 opgevolgd door Hendrik Boie en Heinrich Christiaan Macklot, beiden van Duitse afkomst. Boie was doctor in de wijsbegeerte, Macklot in de wis- en natuurkunde. Boie en Macklot waren studievrienden, terwijl Boie ook met Kuhl bevriend was geweest. Zowel Boie als Macklot waren vóór hun vertrek naar Nederlands Indië in 1825 werkzaam geweest bij het RMNH. Zij werden vergezeld door hun vriend Salomon Müller, die als preparateur was aangesteld.

Boie was in 1826 verantwoordelijk voor de malacologische vernoeming van Kuhl: *Lophyrus kuhlii*, hetgeen evenwel een nomen nudum schijnt te zijn (Sherborn, 1927: 3327). Boie overleed in 1827 na hevige gal-zenuwkoorts en Macklot kwam in 1832 om het leven bij een opstand van Chinese arbeiders. Bij deze opstand gingen ook de manuscripten van Boie en Macklot verloren. Door het wegvallen van beide wetenschappers veranderde de functie van Müller.

Toen hij in 1837, na een verblijf van elf jaar in Nederlands Indië, definitief naar Nederland terugkeerde, had Müller volgens zijn eigen opgave onder meer ruim 2000 mollusken bijeengebracht (Veth, 1879: 90). Uit het materiaal, dat Müller op Borneo had verzameld, beschreef M.M. Schepman (1896: 138) een nieuwe soort, die hij naar de verzamelaar vernoemde, *Melania muelleri*. Volgens Horst & Schepman bevindt het type materiaal van deze soort zich in de collectie van het RMNH (1894-1908: 255). Tijdens een bezoek aan het NNM bleek dit inderdaad het geval te zijn. Van Benthem Jutting (1956: 427) betwijfelt of *Melania muelleri* een geldige soort is en vindt "Java" als vindplaats dubieus.

Pierre Diard (1795-1863)

De Fransman Pierre Diard was in 1818 naar Brits-Indië gereisd en had zich sindsdien voor verschillende opdrachtgevers beziggehouden met het maken van verzameltochten. In 1828 werd hij aan de "Natuurkundige Commissie" toegevoegd. E.F. Kelaart (1859: 267) vernoemde de soort *Doris diardi* naar hem.

Vervolgens waren er enkele personen in dienst van de "Natuurkundige Commissie", die met geen enkel malacologisch eponiem in verband kunnen worden gebracht. Voor de volledigheid worden zij toch genoemd.

- De Zwitser Ludwig Horner (1811-1838), arts, officier van gezondheid 2e klasse voor Nederlands Indië en geoloog, werd in 1835 aangesteld. Hij overleed in 1838 op Sumatra.
- Eltio Alegondas Forsten (1811-1843), die in 1836 in Leiden tot doctor in de geneeskunde was gepromoveerd, werd in 1838 tot lid van de "Natuurkundige Commissie" benoemd. Ondanks regelmatige ziekte slaagde Forsten erin om belangrijke verzamelingen bijeen te brengen. Zo voorzag hij het RMNH ondermeer van drie complete exemplaren van *Nautilus pompilius*, een inktvis, waarover nog niet veel bekend was (Veth, 1879: 107-108).

Carl Anton Ludwig Maria Schwaner (1817/1818-1851)

Schwaner was doctor in de wis- en natuurkunde en van Duitse afkomst. Hij werd bij de "Natuurkundige Commissie" aangesteld in 1842. Schwaner was vooral kundig op het gebied van de geologie en de mineralogie (Veth, 1879: 99). Op zoölogisch gebied liet hij zich evenwel ook niet onbetuigd. Uit het materiaal dat Schwaner op Borneo had verzameld, beschreef Schepman (1896: 137) een nieuwe soort, die hij naar de verzamelaar noemde: *Melania schwaneri*. Het type materiaal van deze soort is in het bezit van het RMNH (Horst & Schepman, 1894-1908: 251) en werd daar tijdens een bezoek dan ook aangetroffen. Eerder beschreef Von Martens (1867: 382) uit hetzelfde materiaal al de soort *Clausilia schwaneri* (= *Paraphaedusa schwaneri* (Von Martens, 1867, vide Loosjes, 1953: 144)). Hoewel Von Martens de conservator van de collectie Evertibraten van het RMNH J.A. Herklots als auteur vermeldt, mag verondersteld worden dat hij de soort niet heeft beschreven en de naam slechts als manuscriptnaam hanteerde. Het materiaal, dat het NNM van deze soort bezit maakte deel uit van het originele lot, waaruit de soort werd beschreven. Volgens Loosjes (1953: 146) bevindt het mogelijke holotype zich in Berlijn (Museum für Naturkunde der Humboldt-Universität). Eén van de stellingen bij het proefschrift van Loosjes heeft betrekking op de soort *Paraphaedusa schwaneri*.

Franz Wilhelm Junghuhn (1809-1864)

De wetenschapper Franz Wilhelm Junghuhn, van Duitse afkomst, was in 1845 de laatste wetenschapper die bij de "Natuurkundige Commissie" werd aangesteld. Junghuhn vertrok na enige omzwervingen in Europa in 1835 als officier van gezondheid naar Nederlands Indië. In 1837 werd hij voor één jaar aan de "Natuurkundige Commissie" toegevoegd. Zijn tweede dienstverband duurde tot 1848, waarna hij naar Nederland terugkeerde. In 1855 vertrok hij wederom naar Nederlands Indië, waar hij in 1864 overleed. Zijn boekenverzameling werd evenwel in 1865 in Nederland geveild (Nijhoff, 1865).

Naar Junghuhn zijn van alle leden van de "Natuurkundige Commissie" de meeste nieuwe molluskensoorten vernoemd. In 1846 introduceerde L. Pfeiffer de naam *Clausilia junghuhni* (= *Acrophaedusa junghuhni* (Philippi, 1847, vide Loosjes, 1953: 161)) zonder deze soort echter te beschrijven. Een jaar later deed R.A. Philippi dat wel. Loosjes (1953: 163) weet niet waar het type-materiaal zich bevindt. Het NNM bezit schelpen van deze soort, die door Junghuhn verzameld zijn.

Uit ander materiaal dat Junghuhn op Java had verzameld, beschreef Von Martens (1867: 156) de soort *Pupina junghuhni*. Evenals bij de soort *Clausilia schwaneri*, noemde Von Martens Herklots als auteur van de soort *Pupina junghuhni*, hetgeen ook hier twijfelachtig is. Het NNM bezit type materiaal van deze soort.

Ook de door Von Martens (Horst & Schepman, 1894-1908: 434) beschreven soort *Septaria junghuhni* (junior synoniem van *Septaria borbonica* De Férussac, 1807, volgens etiket bij het type materiaal) zou Herklots als auteur hebben. Het NNM is in het bezit van type materiaal van deze soort.

In 1879 beschreef J.K.L. Martin, sinds 1877 hoogleraar in de geologie, mineralogie en palaeontologie te Leiden en sinds 1878 directeur van de geologisch-mineralogische collectie van het RMNH, twee fossiele molluskensoorten, die hij naar Junghuhn vernoemde: *Conus junghuhni* en *Melania junghuhni*. In 1896 (135-136) beschreef Schepman eveneens een nieuwe soort, die hij *Melania junghuhni* noemde. In 1897 attendeerde Martin Schepman erop, dat hij de naam *Melania junghuhni* al aan een fossiele molluskensoort had gegeven. Schepman (1898: 84) veranderde vervolgens de naam uit dank in *Melania martini*. Tegenwoordig is deze soort met de twee eveneens door Schepman beschreven variëteiten *fasciata* en *flammulata*, een junior syniem van *Brotia spadicea* (Reeve, 1859, vide Van Benthem Jutting, 1956: 372-373)). Het typemateriaal van de soort *Melania junghuhni* en zijn variëteiten is in het bezit van het RMNH (Horst & Schepman, 1894-1908: 248) en werd daar recentelijk nog aange troffen.

Tot slot is er in de 20e eeuw nog een aantal soorten naar Junghuhn vernoemd, maar deze worden hier niet behandeld.

Heinrich Agathon Bernstein (1828-1865).

Hoewel de "Natuurkundige Commissie" in 1850 werd ontbonden, betekende dit niet dat er geen natuurhistorisch onderzoek meer werd gedaan in Nederlands Indië. Met het oog op malacologische eponiemen, is er één persoon die in dit verband genoemd moet worden: Heinrich Agathon Bernstein. Deze Duitser vertrok in 1855, na zijn promotie tot doctor in de medicijnen, naar Nederlands Indië, waar hij als arts werkzaam werd. Nadat hij bij herhaling te kennen had gegeven dat hij graag een natuurhistorische onderzoekstocht zou willen maken, werd hij daartoe in 1860 in de gelegenheid gesteld. Evenals diverse andere reizigers werd hij regelmatig door ziekte geplaagd, maar dit weerhield hem niet om belangrijke verzamelingen bijeen te brengen. In 1865 overleed hij op het eiland Batante.

De waardering voor de wetenschapper Bernstein schijnt in Duitsland groter te zijn geweest dan in Nederland (Veth, 1879: 155). Het was inderdaad de Duitser Von Martens die twee nieuwe slaksoorten naar hem vernoemde, *Cyclotus bernsteini* (1863: 84) en *Helix loxotropis bernsteinii* (1867: 304). Het type materiaal van *Helix loxotropis bernsteinii* is in het bezit van het RMNH (Von Martens, 1867: 304). Von Martens (1867: 117) wist dat Bernstein in 1862 exemplaren van de soort *Cyclotus bernsteini* vanaf de Obi-eilanden naar het RMNH had gestuurd. In zijn beschrijving meldt Von Martens de Obi-eilanden als vindplaats, die hem is medegedeeld door Bernstein. Het NNM bezit één door Bernstein op de Obi-eilanden verzameld exemplaar van deze soort.

Dankwoord

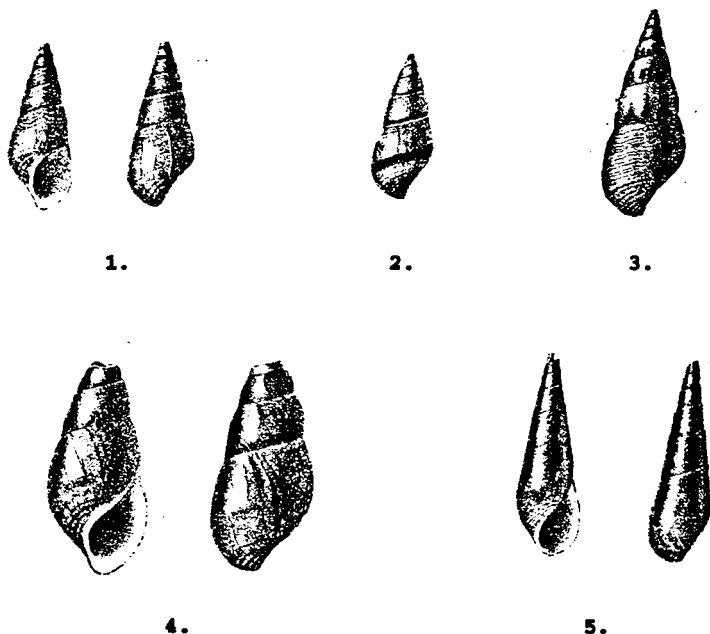
Met dank aan de heer R.G. Moolenbeek voor het doorlezen van de tekst.

Literatuur

- Anoniem, 1854. *Catalogus eener belangrijke verzameling naturalien bestaande in... conchylien,.... alles nagelaten door den weldelenden hooggeleerden heer C.G.C. Reinwardt,..... al hetwelk verkocht zal worden op den 5 en 6 oktober 1854 door de boekhandelaren C.C. van der Hoek en E.J. Brill. te Leyden: Leiden.*
- Bentham Jutting, W.S.S. van, 1956. Systematic studies on the non-marine mollusca of the Indo-Australian archipelago.- *Treubia*, 23: 259-477.
- Bijl, A. N. van der & R. G. Moolenbeek, 1992. Oltmans, Van Heukelom, Roeters van Lennep en hun malacologische eponiemen. *Corresp.-blad Ned. Malac. Ver* 268: 1042-1047.
- Bijl, A. N. van der & R. G. Moolenbeek, 1993. Von Siebold en zijn malacologische eponiemen. *Corresp.-blad Ned. Malac. Ver.* 275: 156 - 161.
- Bijl, A. N. van der, R. G. Moolenbeek & H. E. Coomans, 1994. Scheepmaker, Voorhoeve en Rethaan Macaré en hun Malacologische eponiemen. (Notes on the history of the malacological collection of the Zoölogisch Museum Amsterdam, no. 7.). *Corresp.-blad Ned. Malac. Ver.* 276: 17 - 25.
- Boie, H., 1826. Boie in De Férussac, *Bull. Sci.* IX 1826, 235.
- Cantraine, F., 1835. *Bull. Ac. Roy. Brux.* II.397.
- Férussac, De, 1828. *Histoire naturelle des aplysiens premiere famille de l'ordre des tectibranches par M. Sander Rang, in: Histoire naturelle, générale et particulière des mollusques par M. le baron De Férussac: Paris.*
- Hasselt, J.C. van, 1824. Uittreksel uit eenen brief van dr. J.C. van Hasselt, aan prof. van Swinderen. - *Algemeene konst- en letter-bode*, nr.2, 20-24, nr.3, 34-39, nr.4, 54-59.
- Horst, R. en M.M. Schepman, 1894-1908. *Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas. Tome XIII. Catalogue systématique des mollusques (gastropodes prosobranches et polyplacophores):* 1-572. Leiden.
- Kelaart, E.F., 1859. On some additional species of nudibranchiate mollusks from Ceylon. - *Annals and Magazine of Natural History*, ser.3, vol.4, 267-270.
- Loosjes, F.E., 1953. *Monograph of the Indo-Australian Clausiliidae:* 1-226. Wageningen. Proefschrift.
- Martens, C.E. von, 1863. Cyclostomacea in insulis Moluccis propriis dictis nec non ins. Halmahera (Djilolo) lecta et breviter descripta. - *Malacozoologische Blätter*, 10: 83-87.
- Martens, C.E. von, 1867. *Die Preussische Expedition nach Ost-Asien. nach amtlichen Quellen. zoologischer Theil. zweiter Band. die Landschnecken:* 1-447. Berlijn.
- Martin, J.K.L., 1879. *Die tertiärschichten auf Java; palaeontologischer Theil.*
- Nijhoff, M., 1865. *Catalogue de la bibliotheque de feu m. Fr.-Wilh. Junghuhn,..... dont la vente aura lieu le 22 et 23 mai 1865,..... sous la direction et au domicile de Marinus Nijhoff, libraire à la Haye. Raamstraat 49: 's Gravenhage.*
- Schepman, M.M., 1888. Een nieuwe Paludina van Borneo. - *Tijdschr. d. Ned. Dierk. Vereen.* (2), vol.2: 143-144.
- Schepman, M.M., 1896. Description of new Melanidae. - *Notes from the Leyden Museum*, 18: 135-139.
- Sherborn, 1927. *Index animalium. Part 13:* 3137 - 3392.
- Schepman, M.M., 1898. Conchological corrections and additions. - *Notes from the Leyden Museum*, 20: 84-86.
- Veth, H.J., 1879. *Overzicht van hetgeen, in het bijzonder door Nederland, gedaan is voor de kennis der fauna van Nederlandsch Indië:* 1-204. Leiden. Proefschrift.

Summary

During the period 1820 - 1850 several European scientists were active for the 'Natuurkundige Commissie', an organisation established by the Dutch government to study the flora and fauna of the Dutch East Indies and to collect specimens for the Rijks Museum van Natuurlijke Historie in Leiden. Although most of the scientists had to deal with all kinds of problems (especially all kinds of diseases, frequently followed by an early death), they succeeded in gathering rather large zoölogical and botanical collections. In this article the members of the Natuurkundige Commissie and the molluscan species named after them are dealt with.

Enkele mollusken genoemd naar leden van de 'Natuurkundige Commissie': 1: *Melania junghuhni*, 2: *Melania junghuhni* var. *fasciata*; 3: *Melania junghuhni* var. *flammulata*; 4: *Melania schwaneri* 5: *Melania muelleri*. (Afbecldingen uit: Schepman, M.M., 1896. Description of new Melanidae.)